

6. Krapivina, I. V. (2003). Problems of the Minimal Music's formation: Candidate's thesis. Novosibirsk. 192 p. [in Russian].
7. Krom, A. E. (2002). L. Vitgenstein's philosophy in the context of ideological influences on the American Minimal Music's style. Peoblemy vzaimodeystviya etnicheskikh kultur: istoriya i sovremennost. Proceedings of the 8th Scientific Conference (pp. 90–93). N. Novgorod. [in Russian].
8. Pospelov, P. G. Minimalism and the Repetitive Technique: A Comparison of the Experiences of American and Soviet Music. Muzykalnaya akademiya, 1992, 4, 74–82. [in Russian].
9. Sudzuki, D. (1990). Lectures on the Zen-Buddhism. Moscow: Assotsiatsiya molodykh uchyonykh. 112 p. [in Russian].
10. Fuko, M. (1977). Words and things: Archaeology of the humanities. Moscow: Progress. 488 p. [in Russian].
11. Mertens, W. (1983). American Minimal Music: La Monte Young. Terry Riley. Steve Reich. Philip Glass. London: Kahn &Averill; NY.: Alexander Broude Press. 128 p. [in English].
12. Reich, S. (2002). Writings about Music : 1965–2000. New York : Oxford University Press. 272 p.[in English].

УДК 792.82

Татаренко Марина Геннадіївна
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри режисури та майстерності актора
Київського національного університету
культури і мистецтв

РЕЖИСЕРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В. ВАСИЛЬКА П'ЄСИ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА "ШЕЛЬМЕНКО-ДЕНЩИК"

Стаття присвячена сценічній долі п'єси "Шельменко-денщик" Г. Квітки-Оснoв'яненка, режисерську інтерпретацію та текстовий переклад якої здійснив у 1942 р. режисер В. Василько. Це, у свою чергу, посприяло режисерам Харківського державного академічного драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка досягти у постановках вистави ідейної виразності, оригінальності та самобутності художніх образів.

Ключові слова: український театр, п'єса, режисер, інтерпретація, актори, вистава.

*Татаренко Марина Геннадіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри режиссури і ма-
стерства актера Київського національного університету культури і мистецтв*

Режисерська інтерпретація В. Василько п'єси Г. Квітки-Оснoв'яненка "Шельменко-денщик"

Статья посвящена сценической судьбе пьесы "Шельменко-денщик" Г. Квитки-Оснoв'яненка, режиссерскую интерпретацию и текстовый перевод которой осуществил в 1942 г. режиссер В. Василько. Это, в свою очередь, поспособствовало режисерам Харьковского государственного академического драматического театра им. Т.Г. Шевченко достичь при постановках спектакля идейной выразительности, оригинальности и самобытности художественных образов.

Ключевые слова: украинский театр, пьеса, режиссер, интерпретация, актеры, спектакль.

Tatarenko Marina, PhD in Pedagogics, Associate Professor at the directing and actor's skills chair, Kyiv National University of Culture and Arts

V. Vasilko director's interpretation of G. Kvitka-Osnovjanenko's play "Shelmenko-denschik"

The article is devoted to the fate of the staged play "Shelmenko-denschik" by G. Kvitka-Osnovjanenko, its directorial interpretation and text translation, made in 1942, directed by V. Vasilko, which in turn contributed to the Directors of Kharkiv state academic drama theatre. Shevchenko theatre achieved with performances of the play ideological expressiveness, originality and originality of artistic images.

The researchers rightly argue that it is probably 1834 or 1835. As you know, the text of the comedy in five acts was first published in the printing house of Kharkiv University in 1840, and a year later, in abridged and edited form, in the magazine "Pantheon of Russian and all European theatres". Publications consisted of tangible textual distinction, exclusion replicas of the characters and replacing them with others.

March 4, 1838 censor P. Korsakov transferred to the publisher Lysenkova I. T. the manuscript for printing. March 12 G. Kvitka-Osnovyanenko approached the publisher with a request to return the manuscript for revision.

Korsakov, at the author's request, addressed to the St. Petersburg office of the theatres, which turned in his manuscript for six months.

In Kharkiv theatre troupe of L. Matkovska began in November 1839 to stage the play. G. Kvitka-Osnovyanenko had not left hope to undertake the publication of the play, therefore, appealed to the publisher at Kharkiv University and the magazine "Pantheon of Russian and all European theatres", a version of which was sent censor of the manuscript, although a copy of the author modified and altered.

In 1841, at the Alexandrinsky theatre in St. Petersburg took place benesa performance "Shelmenko-Denschik", a famous Russian actor P. I. Grigorieva, and

20 February 1842 she became benesa in the performance of M. Schepkin at the Bolshoi theatre in Moscow.

After 100 years V. Vasilko implemented a new staging of the play on the stage of drama theatre in Stalino, in the genre of lyrical comedy, making Ukrainian translation of the text of the play and reinforced the satirical sound of the final (3rd) part of the use of Polonaise by M. Oginski.

At the beginning of the Second World War and in August 1941 the director implemented a new staging of the play "Shelmenko-Denschik" where fourteen actors participated. He presented the new interpretation of the play as a comedy-satire and shortened the original for the performances in the front line.

In this regard, he has changed a biography of Shelmenko of a poor farmer, who were forcibly taken to the troops.

At the end of March 1942 in the Voronezh on the stage of the city theatre it was resumed performances, and in the comedy "Shelmenko-Denschik" the main role was played by the actor N. Pokotylo, which played Shelmenko in 999 performances.

The play "Shelmenko-Denschik" in away version they played for the soldiers at the front, for example, Bukryn-skyu bridgehead, military units that were formed in the rear, and excerpts – played the front-line team, for example, in 1943-m the Ukrainian front.

In the postwar years, the performance of "Shelmenko- Denschik" in the staging of V. Basilica remained in the repertoire of Kharkiv state academic drama theatre. T. G. Shevchenko.

For many years, whole generations of Ukrainian filmmakers turned to the immortal comedy "Shelmenko-denschik" by G. Kvitka-Osnovjanenko, however, only V. Vasilko managed to create a performance that more than 70 years remains in the repertoire of one of the leading Ukrainian theatres.

Key words: Ukrainian theatre, a play, director and interpretation, actors, performance.

На сторінках "Книги рекордів України" в категорії "Мистецтво" легко відшукати запис про те, що 19 жовтня 2012 року на сцені Харківського державного академічного драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка відбувся 2200 показ вистави "Шельменко-денщик" Г. Квітки-Основ'яненка, яка в репертуарі театру вже понад 70 років.

На рукописі п'єси автор не позначив рік написання, тому дослідники небезпідставно стверджують, що ймовірно це 1834 або 1835 рік, бо "Шпак за минулорічними газетами слідкує за подіями громадянської війни в Іспанії, яка розпочалася у 1833 р.", а "Лопуцьковський згадує свій "вояж" із Чернігова у Вороніж, здійснений у "32 году" та сварку з Тпрунькевичем яка розпочалася "с 15 года" і триває "более двадцати лет..." тощо [1].

Як відомо, текст комедії в п'яти діях вперше надрукований в друкарні Харківського університету в 1840 році, а вже через рік, щоправда, в скороченому та відредагованому варіанті, на сторінках журналу "Пантеон русского и всех европейских театров". Текстуальні відмінності в публікаціях, а саме вилучення реплік персонажів та заміну їх іншими, дослідники пояснюють "складними і заплутаними обставинами, які супроводжували публікацію" [1], натякаючи тим самим на рекомендації театральної цензури, хоча Є. Ольденкоп, чиновник цензурного комітету при Міністерстві поліції і 3-го відділу Імператорської канцелярії, дозволив друкувати п'єсу для "Императорского Санкт-Петербургского театра" вже в 1838 році, охарактеризувавши її у звіті як "пьесу умную и самую невинную", в якій йдеться про закоханого капітана Скворцова в "Присеньку, дочь богатого помещика Шпака, и любим ею, но он получил отказ от родителей, которые хотят выдать дочь за богатого жениха (...). А Шельменко помогает своему господину и устраивает все так, что Шпак благословляет свою дочь на брак с капитаном, полагая, что это дочь своего соседа, с которым он имеет беспрестанные тяжбы" [1].

4 березня 1838 року цензор П. Корсаков передав у видавництво І.Т. Лисенкова рукопис з приписом: "Печатать позволяется с тем, чтобы представить в Цензурный комитет узаконенное число экземпляров", але 12 березня Г. Квітка-Основ'яненко звернувся до видавця з проханням негайно повернути рукопис на доопрацювання ("несколько перемен требуется в ней сделать" [2, 95]), посилаючись на угоду з Харківським театром для її постановки.

Насправді, рукопису п'єси видавець І.Т. Лисенков не отримав, а П. Корсаков, на прохання автора, звернувся в Петербурзьку контору театрів, яка лише через півроку [3, 217] повернула його автору.

В Харківському театрі режисери почали постановку вистави в листопаді 1839 року, про що дізнаємося з листа Г. Квітки-Основ'яненка до Плетньова; з театральної афіші [4] – що здійснила постановку трупа Л. Млотковського, а 23 січня 1840 року на показі вистави, "служашей продолжением комедии "Шельменко – волостной писарь", с принадлежащими к оной танцами", брали участь актори: Бобров (Шпак), Боброва (Фенна Степанівна), Зелінська (Присенька), Соленик (Лопуцьковський), Завидов (Опецьковський), Бордакова (Аграфена Семенівна), Петров (Скворцов), Петрова (Євжені), Зелінський (Шельменко), Дубровська (Мотря), Домбровський (Скибка), Бекман (Горпина Єремеївна), Клещов (Шпирва), Сєдов (Ковбасенко), Сребрянська (Мотря Степанівна), Волкова (Хівря Степанівна), Завадський (Питушинський), Ржевський (кучер), Іванова (ключниця), Бокарев (лакей) та ін.

Доречно було б нагадати і про лист Г. Квітки-Основ'яненка до П. Плетньова від 31 січня 1840 року, в якому він зауважив, що "из повести "Украинские дипломаты"... написал комедию и от здешнего театра получил 1000-у. Кроме того, пьеса очень нравится, и ее давали несколько раз по требованию и еще будут давать, почему думаю, что и в повести она принята будет" [2, 95].

Як відомо, згадану повість Г. Квітка-Основ'яненко завершив влітку 1839 року, коли очікував повернення рукопису з Петербурга. Саме тому і відчутна різниця текстового матеріалу в "петербурзькому" рукописі та постановочному сценарії вистави, яким користувалися режисери Харківського театру в 1840 році.

Г. Квітка-Основ'яненко все ж не полишав надії здійснити видання п'єси, саме тому звернувся у видавництво при Харківському університеті та журнал "Пантеон русского и всех европейских театров", в редакцію якого надіслав цензурований рукопис, копію якого переписали для театру. Щоправда, в ній

називалися персонажі – поміщики Пітушинський, Скибка, його дружина, засідатель земського суду Шпирва, пристав Ковбасенко та ін., яких не було в обох друкованих текстах, тобто автор доопрацював та переробив рукопис.

Редактор Ф. Коні запропонував автору "болтовню Шельменко" при публікації в "Пантеоне..." подати російською мовою, більше того – в перекладі Є. Гребінки. Але Г. Квітка-Основ'яненко запропонував скористатися "мовною партією Шельменка" [3, 245] з повісті "Украинские дипломаты", а п'єсу перейменувати на "Шельменко": "Если "Шельменко" будет годеи для "Пантеона", то зачем ему идти под (...) именем "Шельменко-денщик"? Это название здесь, где шельменки на каждом шагу, и отвечает первой комедии ("Шельменко – волостной писарь". – Авт.)" або назвати – "Украинские дипломаты?" [3, 245].

Дослідники творчості Г. Квітки-Основ'яненка стверджують, що ця пропозиція була не випадкова – на час перемовин з редактором "Пантеону", він вже був впевнений у виданні п'єси в Харкові. Так і сталося, більше того, харківське видання відбулося раніше на кілька місяців, ніж петербурзьке, а Ф. Коні не змінивши назву п'єси, навіть готував перевидання третьої частини "Пантеона...", хоча Г. Квітка-Основ'яненко аби досягнути перемир'я в листі до редактора вихваляв публікацію своєї п'єси.

В 1841 році в Олександрійському театрі в Петербурзі відбулася бенефісна вистава "Шельменко-денщик" відомого російського актора П.І. Григор'єва, який виконав роль Шельменка. Про виставу схвально відгукнулася міська преса, щоправда, в "Отечественных записках" рецензент назвав її "переробкою довгої повісті в іншу літературну форму", з "досить стертим змістом", в якій "немає характерів, а є карикатури, більш чи менш вдало накреслені", проте "роль Шельменка написана навіть природно і збивається на характер. Після Шельменка краща особа – жінка Шпака, Фенна Степанівна. Всі інші – карикатури, досить смішні на сцені, за винятком капітана і Прісенки, які дуже карикатурні і ніскільки не забавні. Взагалі п'єса не без окремих комічних сцен і не без цікавості в цілому. Тому вона й прийнята публікою Олександрійського театру з захопленням" [5, 116-118].

Незважаючи на досить суперечливу оцінку комедії в пресі, протягом 1841–1842 років відбулося сім вистав на сцені міського театру; 20 лютого 1842 року вона стала бенефісною виставою М. Щепкіна на сцені Великого театру в Москві.

Неабияке значення для розквіту сценічної долі вистави через 100 років відіграв В. Василько, який здійснив її нову інсценізацію. Початок роботи режисера над комедією "Шельменко-денщик" Г. Квітки-Основ'яненка пов'язаний з постановкою вистави на сцені драматичного театру в Сталіно в 1934 році, в якій В. Василько звернувся "до жанру ліричної комедії, висміюючи дармодій-панів і дворянчиків" [6]. Головного героя вистави – Шельменка, В. Василько подав не стільки як солдата, а як талановиту людину з народу, який бореться з життєвими обставинами, щоправда "старанно викреслюючи усі його меркантильні мрії. Ніхто не дає грошей, тільки всі загрожують киями" [7], а тому в заключній сцені, герой звертається до глядацького залу: "За моє жито, та мене й бити!"

Якщо в дореволюційних постановках третьої дії не було, то В. Василько, зробивши україномовний переклад тексту п'єси, посилив сатиричне звучання і заключної частини, а для музичного супроводу використав полонез ля мінор, написаний польським композитором М. Огінським в 1794 році.

На початку війни, а з серпня 1941 року В. Василько працював режисером Харківського драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка, частину творчої групи (Д. Антонович, В. Сокирко, Л. Гаккебуш, В. Василько та ін.) на чолі з головним художником В. Меллером евакуювали в Семіпалатинськ, а звідти перевезли в шахтарське селище Кизил-Кия, на околицю Казахстану; іншу частину трупи – М. Крушельницький, І. Маряненко, В. Чистякова – в Ашгабад, де вже працювала Київська кіностудія, а О. Сердюка та А. Левицьку – в Алма-Ату, Є. Бондаренко виїхав у Кіров, а в Маркштаді перебували Л. Дубовик, Р. Черкашин, С. Федорцева, Г. Козаченко, М. Покотило та ін.

Актори театру брали активну участь у художніх передачах Саратовської української радіостанції, яка транслювала передачі на партизанські приймачі та на окуповану німецькими загарбниками територію України, а також проводили концерти з українською програмою та працювали над постановками вистав довоєнного репертуару. Саме в Кизил-Кия В. Василько здійснив нову інсценізацію вистави "Шельменко-денщик", в якій брали участь чотирнадцять акторів: Шельменко – Д. Антонович, Фенна Степанівна – Л. Криницька, Шпак – В. Василько, Прісенка – П. Куманченко, капітан Скворцов – В. Матвєєв, Лопуцьковський – М. Савченко, Опецьковський – В. Сокирко, Аграфена Семенівна – Л. Гаккебуш, Євжені – Н. Герасименко, Мотря – Ю. Розумовська та ін. [8, 168].

У новій режисерській інтерпретації В. Василько подавав п'єсу Г. Квітки-Основ'яненка як комедію-сатиру, скоротивши оригінал для постановки в фронтових умовах. "Основним героєм у ці роки був оборонець батьківщини, надія свого народу, хоробрий, завзятий, відданий справі солдат-патріот. Я вважав, що буде правильним, коли ми поставимо веселий, життєрадісний спектакль, який би давав глядачам хороший, розумний спочинок у напруженій атмосфері воєнного часу. І мій вибір упав на комедію "Шельменко-денщик" Г. Квітки-Основ'яненка. Для контакту з глядачем було дуже зручно, що п'єса звучала двома мовами – російською і українською" [9, 44].

У зв'язку з новим трактуванням, у сценічному творі змінювалася й біографія Шельменка. Режисер забрав з тексту (як і в першій постановці) невеличкі авторські натяки, що Шельменко хоче стати управителем маєтку Шпака, а також згадки що він був волосним писарем і усі тремтіли перед ним. У новій постановці Шельменко – селянин-бідняк, примусово відданий до війська, не шахрай і шельма, а

бувалий солдат, "сіра скотина", раб свого пана-офіцера, тому змушений йому вірно служити. Селянин за походженням, Шельменко – розумніший, спритніший, дотепніший, винахідливіший за всіх панів, яким він змушений служити.

Відтак, Д. Антонович, який виконував головну роль, подавав образ Шельменка, як "розумного, спритного, винахідливого та дотепного селянина-бідняка (...), представника українського трудового народу, сповненого віри в свою перемогу" [8, 167], "надзавданням якого було звільнитися від остогидлої служби" [9, 45]. Вистава не закінчувалася танцем, хоча він і був наприкінці: Скворцов, танцюючи, наближався до Шельменка, який з надією звертався до нього: "Ваше благородіє, ви обіцяли", але капітан відмахувався від нього: "Пошол вон! Дурак!" і разом з гостями, пританцьовуючи заходили в панський будинок. Всі старання і надії Шельменка були марними: "Служи не служи, а дяка одна: За моє жито, та мене й побито!" На такій мінорній ноті закінчувалася вистава.

Вдалу режисерську інтерпретацію п'єси відзначив письменник І. Сенченко, зауваживши, що "на фронті Вітчизняної війни (Шельменко – Авт.) був би веселим товаришем, незамінним розвідником, ініціативним і невтомним бійцем" [10].

Наприкінці березня 1942 року трупа театру зібралася у Воронежі, де на сцені міського театру поновили показ вистав. У комедії "Шельменко-денщик" головну роль грав вже артист М. Покотило – блискучий імпровізатором, який створив образ розумного і кмітливого Шельменка – підневільного, але кмітливого і розумного, навіть іронічного слуги.

До речі, М. Покотило зіграв Шельменка у 999 виставах, проте з невідомих причин, йому відмовили на тисячний вихід, який відбувся з участю іншого актора.

В музеї Театрального, музичного і кіномистецтва України, зберігається й нині книжкове видання "Шельменко-денщик", який для М. Покотила був "монтажем тексту по виставі...", тому на сторінках багато позначок та записів, наприклад: "перший варіант вистави зробив В. Василько та художник В. Меллер", а також перелік дійових осіб та виконавців, часткові виправлення та доповнення тексту тощо [11].

Виставу "Шельменко-денщик" у виїзному варіанті актори грали для червоноармійців на фронті, наприклад, на Букринському плацдармі, військових частинах, які формувалися в тилу, а уривки – розігрували фронтові бригади, наприклад, у 1943 році на I Українському фронті.

На сторінках "Радянської України" в 1943 році Я. Галан надрукував схвальний відгук про виставу "Шельменко-денщик", відзначивши майстерну гру акторів М. Покотила (Шельменко) та В. Василька – "пихатого поміщика з непідробним гумором", назвавши "дуети" Покотила – Шельменка і Василька – Шпака "справжнім сценічним шедевром" [12]. І хоча, виходячи з обставин евакуаційної дійсності, в сценічному оформленні художник В. Меллер вдався до прийому мінімалізму, проте, на фоні бідних костюмів, зроблених з вати, намальованих селією декорацій та відсутності музичного супроводу, ще яскравіше було видно майстерне акторське виконання при розкритті ідейного змісту.

У повосенні роки вистава "Шельменко-денщик" в інсценізації В. Василька залишалася в репертуарі Харківського державного академічного драматичного театру ім. Т.Г. Шевченка. За традицією молоді актори завжди проходили "випробування" в масовці вистави, а лише кращих запрошували режисери у постановку. Так було з Є. Плаксіним, який грав капітана Скворцова, а "на ювілейній виставі (...) підстаркуватого поміщика Йосипа Опецьковського" [], О. Гавою, який брав участь у понад 500 виставах та багатьма іншими.

Протягом багатьох років покоління українських режисерів зверталися до невмирущої комедії "Шельменко-денщик" Г. Квітки-Основ'яненка, проте лише В. Васильку вдалося створити постановку, яка вже понад 70 років залишається в репертуарі одного з провідних українських театрів.

Література

1. ЦДІА Санкт-Петербург. – Ф. 780. – Оп. 1. – Од. зб. 14. – Арк. 26.
2. Погожев В. П. Столетие организации императорских театров: в 3 т. // В.П. Погожев. – Репринтное издание 1906–1908 гг. – СПб.: Альфарет, 2014. – Т. 1. – 396 с.
3. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Зібрання творів: у 7 томах // Г.Ф. Квітка-Основ'яненко. – К.: Наукова думка, 1978–1981. –Т. 7: Історичні, етнографічні, літературно-публіцистичні статті, листи. – 1981. – 567 с.
4. Харківський обласний державний архів. – Ф. 3. – Оп. 120. – Арк. 22.
5. Белінський В.Г. // Отечественные записки. – 1841. – № 6.
6. Гуревич Л. Шельменко-денщик // Л. Гуревич. – Молот. – 1936. – 6 травня.
7. Ятко М. Театр соціалістичного Донбасу // М. Ятко. – Театр. – 1938. – № 5.
8. Кравчук П.І. В.С. Василько – режиссер // П.І. Кравчук. – К.: Наукова думка, 1980. – 246 с.
9. Музи тоді не мовчали. 1941–1945. – К.: Мистецтво, 1976. – 247 с.
10. Сенченко І. Грицько Квітка-Основ'яненко // І. Сенченко. – Правда. – 1943. – 20 августа.
11. Павленко Г. Сторінки пам'яті. Михайло Федорович Покотило [Електронний ресурс] /Павленко Г., Саполькіна А. – Режим доступу: <http://tmf-museum.kiev.ua>.
12. Галан Я. // Радянська Україна. – 1943. – 28 вересня.

References

1. F. 780. CSHA of St. Petersburg [Central state historical archive of St. Petersburg], op. 1, od. zb. 14, ark. 26.
2. Pogozhev, V. P. (2014, reprint of the 1906–1908). Century of the organization of the Imperial theatres: in 3 volumes. St. Petersburg: Alfaret, vol. 1, p. 396 [in Russian].